

Вплив самоактуалізації на спрямованість ціннісних орієнтацій майбутнього спеціаліста

У статті розглядаються психологічні особливості та динаміка становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки, проаналізовано зміст поняття «самоактуалізація особистості», висвітлено вплив самоактуалізації на рівень підготовки майбутнього професіонала, розкрито зв'язок змісту ціннісних орієнтацій з рівнем самоактуалізації, проведено порівняльний аналіз загальних індексів самоактуалізації особистості майбутніх учителів з індексами шкали ціннісних орієнтацій, проаналізовано результати експериментального дослідження впливу рівня самоактуалізації на спрямованість ціннісної сфери майбутнього вчителя.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, професійні цінності, спрямованість ціннісних орієнтацій, професійне самовизначення, рівень самоактуалізації.

В статье рассматриваются психологические особенности и динамика становления ценностных ориентаций будущего учителя в процессе профессиональной подготовки, проанализировано содержание понятия «самоактуализация личности», освещены влияние самоактуализации на уровень подготовки будущего профессионала, раскрыта связь содержания ценностных ориентаций с уровнем самоактуализации, проведен сравнительный анализ общих индексов самоактуализации личности будущих учителей с индексами шкалы ценностных ориентаций, проанализированы результаты экспериментального исследования влияния уровня самоактуализации на направленность ценностной сферы будущего учителя.

Ключевые слова: ценностные ориентации, профессиональные ценности, направленность ценностных ориентаций, профессиональное самоопределение, уровень самоактуализации.

Актуальність дослідження. Представники гуманістичної психології розглядають ціннісні орієнтації як один з показників самоактуалізації особистості. Самоактуалізація особистості – це «складний саморух до повного розкриття власних можливостей та здібностей, який відбувається протягом всього життя та має свої особливості на різних етапах особистісного та професійного становлення» [1; с.65-66].

Рівень самоактуалізації визначає особистісно-професійне зростання майбутнього спеціаліста. Саме самоаналіз, самоусві-

домлення та самовдосконалення забезпечують подальшу інтеграцію особистості вчителів на більш високому рівні розвитку [3].

«Саме прагнення до самоактуалізації, – підкреслює Н.В.Чепелева, – мотивує особистість до розвитку і вияву своїх можливостей, робить її вільною у виборі власного життєвого шляху. Крім того, реалізація потенцій людини робить її психологічно зрілою, здатною до творчості» [5; с.35].

Самоактуалізація особистості впливає на рівень підготовки майбутнього професіонала. Усвідомлення майбутніми вчителями завдань та вимог професії, а також своїх особистісних характеристик та їх відповідність вимогам вчительської діяльності є важливою умовою особистісно-професійного зростання студента педвузу [2].

Мета дослідження – виявити психологічні особливості та динаміку становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки, розкрити зв'язок змісту ціннісних орієнтацій з рівнем самоактуалізації майбутнього вчителя.

Результати. «Опитувальник особистісної орієнтації» (Personal Orientation Inventory, POI) [7], [8], [4] дає можливість кількісно виміряти шкалу цінностей та порівняти її з загальним індексом самоактуалізації особистості [6].

Опитувальник включає в себе 14 шкал: 1) орієнтації в часі, 2) підтримки, 3) ціннісної орієнтації, 4) гнучкості поведінки, 5) сензитивності, 6) спонтанності, 7) самоповаги, 8) самоприйняття, 9) визначення погляду на природу людини, мужності і жіночності, 10) синергічності, 11) прийняття агресії, 12) контактності, 13) пізнавальних потреб, 14) креативності.

Тест демонструє ретестову надійність в різноманітних пробах, хоча коефіцієнти для визначення субшкал в певних дослідженнях були отримані від низьких до середніх [8]. Що стосується валідності дослідження показують, що тест тісно диференціює людей, віднесених персонологами в різні групи за критерієм самоактуалізації або несамоактуалізації.

Дослідники вважають, що величина 0,5 є нормою, яку можна вважати середнім рівнем розвитку самоактуалізації особистості. Відповідно, цифри нижче середнього і вище середнього трактувалися як низький, нижчий середнього, середній, вищий середнього і високий рівень.

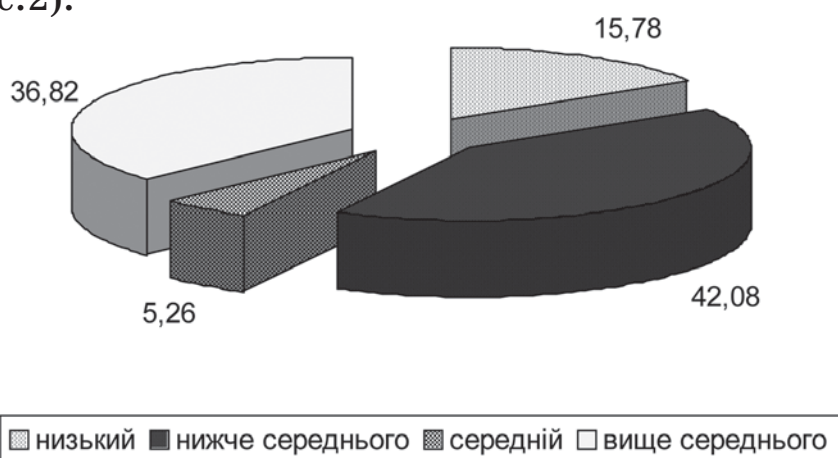
Результати дослідження показали відмінності в рівнях самоактуалізації особистості студентів-вчителів першого і випускного курсів. На першому курсі зафіксовано лише низький, нижчий середнього, середній та вище середнього рівні самоактуалізації. На 5 курсі зафіксовано всі рівні самоактуалізації особистості. Ра-

зом з тим, студентів з високим рівнем виявлено невеликий відсоток – 5,26%. Студентів з вищим середнього та низьким рівнем самоактуалізації виявлено значно менше (див. рис.1, рис.2).

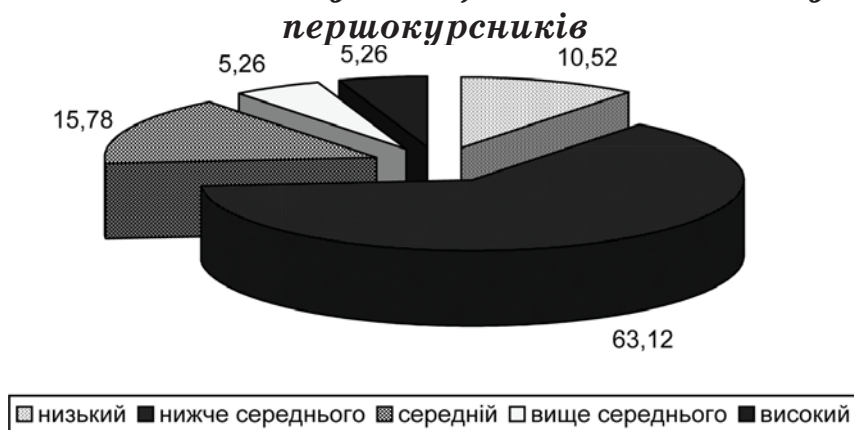
Отже, це свідчить, на нашу думку, про те, що навчально-виховний процес вузу, спрямований на професійне становлення майбутнього спеціаліста, позитивно впливає на загальні показники самоактуалізації особистості.

Виходячи з предмета нашого дослідження, нас цікавило питання, наскільки зміни в загальному особистісному зростанні корелюють з розширенням змісту ЦО (ціннісних орієнтацій).

За результатами дослідження за вищевказаними показниками ми виявили п'ять рівнів самоактуалізації особистості (див. рис.1, рис.2).

Рис. 1. Рівень самоактуалізації особистості студентів-першокурсників

Рис. 2. Рівень самоактуалізації особистості студентів-випускників

Зміст значущих ЦО студентів кожної групи студентів ми отримали в результаті проведеного нами анкетування.

Порівнюючи рівень самоактуалізації особистості кожного студента і переважаючі цінності, що утворюють ієрархію, ми виявили між ними певний зв'язок (див. табл. 1).

Як бачимо, до ієрархії цінностей студентів з високим рівнем самоактуалізації входять: свобода, незалежність; активне діяльне життя; чиста совість, чесне життя; матеріально забезпечене життя; здоров'я; повага оточуючих; розширення своєї освіти, кругозору; цікава робота.

Таблиця 1

Зв'язок цінностей майбутнього вчителя та рівня його самоактуалізації

Рівень самоактуалізації	Зміст ЦО	
	1 курс	5 курс
Високий	–	здоров'я; щасливе сімейне життя; наявність вірних друзів; свобода, незалежність; активне діяльне життя; повага оточуючих; розширення своєї освіти, кругозору
Вищий середнього	здоров'я; щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя; успіх в кар'єрі; кохання (любов); наявність вірних друзів; життя, повне задоволення, розваги; наявність дітей; повага оточуючих; цікава робота; розширення своєї освіти, кругозору	здоров'я; щасливе сімейне життя; наявність вірних друзів; кохання (любов); матеріально забезпечене життя; цікава робота; досягнення влади; мирне становище в країні; розширення своєї освіти, кругозору
Середній	здоров'я; щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя; успіх у кар'єрі; чиста совість. Чесне життя; повага оточуючих; наявність дітей; мирне становище в країні	наявність вірних друзів; щасливе сімейне життя; здоров'я; матеріально забезпечене життя; активне діяльне життя; успіх в кар'єрі; спілкування з дітьми
Нижчий середнього	здоров'я; щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя; наявність вірних друзів; життя, повне задоволення, розваг; кохання (любов)	здоров'я; щасливе сімейне життя; наявність вірних друзів; матеріально забезпечене життя; успіх у кар'єрі; повага оточуючих
Низький	здоров'я; щасливе сімейне життя; гроші будь-якими шляхами; кохання (любов); наявність вірних друзів; комфорт, спокій	наявність вірних друзів; матеріально забезпечене життя; щасливе сімейне життя; життя, повне задоволення, розваги; здоров'я; кохання (любов); успіх у кар'єрі

Отже, ми прийшли до висновку, що досліджувані з високим рівнем самоактуалізації надають перевагу духовним ЦО: «чиста совість, чесне життя», «повага оточуючих», «свобода, незалежність». У респондентів даної групи наявні і ЦО самовдосконалення («розширення своєї освіти, кругозору») та простежується орієнтація на загальнолюдські ЦО, що відповідає ідеалу самоактуалізованої особистості.

Порівнюючи ієрархію ціннісних орієнтацій студентів з вищим середнього та середнім рівнями самоактуалізації, особливих відмінностей в залежності від курсу навчання ми не помітили. Очолують ієрархію, як свідчать відповіді, загальнолюдські ЦО: здоров'я, щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя, наявність вірних друзів.

Ми виявили також у даних студентів професійні цінності, а саме: «цікава робота», «спілкування з дітьми», «успіх у кар'єрі». Наявні альтруїстичні ЦО: «мирне становище в країні», «чесне життя». Серед цінностей, що є пріоритетними для сучасних студентів, переважають духовні ЦО: «спілкування з людьми», «мистецтво», «повага оточуючих», «чиста совість», «віра».

У студентів з нищим середнього та низьким рівнями самоактуалізації особистості переважають загальнолюдські (життєві, особистісні) ціннісні орієнтації.

Отже, як бачимо, між рівнем самоактуалізації особистості і змістовною спрямованістю ЦО існує певний зв'язок. Зокрема, у студентів з високим, вищим середнього та середнім рівнем самоактуалізації ми виявили співпадання загальнолюдських, професійних цінностей, наявність альтруїстичних цінностей, акцент на духовні цінності, тобто переважання гуманістично-демократичної спрямованості системи ЦО.

Було проведено аналіз ієрархії цінностей, запропонованих в шкалі ЦО запитальника для студентів першого та випускного курсів. В таблиці 2 приведено результати рангування проаналізованих цінностей.

Таблиця 2

Динаміка якісного змісту ЦО за опитувальником РОІ

№ з/п	Зміст шкали ЦО	Кількість виборів студентів (%)			
		Перший курс	Ранг	Випускний курс	Ранг
1	Я легко відрізняю кохання від простого сексуального захоплення	88.9	1	82.6	2

2	Я ніколи не боюсь бути самим собою	77.8	2	78.2	3
3	Не лише честолюбиві люди думають про свої позитивні якості	71.1	3	65.2	5
4	Більша частина того, що я роблю, приносить мені задоволення	68.9	4	73.9	4
5	Я впевнений в собі	60	5	91.3	1
6	Я завжди відчуваю в собі силу поступати так, як вважаю потрібним, не дивлячись на наслідки	57.8	6	34.8	11
7	Я дуже захоплений своєю роботою	55.6	7	39.1	10
8	Я намагаюсь сам визначити, що добре, що погано	53.3	8	56.5	7
9	Захищаючи власні інтереси, люди, звичайно, не забувають про інтереси інших	46.7	9	26.1	13
10	Про людину ніколи з впевненістю не можна сказати, добра вона чи зла	46.7	9	60.9	6
11	Мені здається, що я повністю можу довіряти своїм власним оцінкам	42.2	10	43.4	9
12	Я часто спонтанно приймаю рішення	44.4	10	39.1	10
13	Мабуть, я можу сказати, що живу з відчуттям щастя	35.6	12	47.8	8
14	Буває, що мені подобаються люди, поведінку яких я не схвалюю	35.6	12	39.1	10
15	Мені завжди вдається керуватися в житті своїми власними почуттями і бажаннями	35.6	12	26.1	13
16	Я довіряю тим рішенням, які приймаю спонтанно	31.1	13	30.4	12
17	В деяких випадках я вважаю себе вправі дати людині зрозуміти, що вона мені здається нерозумною і нецікавою	24.4	14	43.4	9
18	Я думаю, що більшості людей можна довіряти	24.4	14	13	15
19	Я не хотів би відступати від своїх принципів, навіть заради того, щоб здійснити дещо корисне, за що люди були б мені вдячні	15.6	15	17.4	14

Як бачимо, для першокурсників найбільш значущими виявились: 1) я легко відрізняю кохання від простого сексуального захоплення; 2) я ніколи не боюсь бути самим собою; 3) не лише честолю-

биві люди думають про свої позитивні якості; 4) більша частина того, що я роблю, приносить мені задоволення; 5) я впевнений в собі.

Випускники виділили ті ж самі ЦО, змінивши лише ранг кожної з них. Як бачимо, очолюють ієрархію цінності, що вказують на загальнолюдські, особистісні, ЦО (любов), духовні ЦО (задоволення від роботи) та пов'язані з особистісним зростанням студента-першокурсника, а саме: впевненість в собі (статусні ЦО), сміливість бути самим собою.

При порівняльному аналізі питань шкали ЦО в залежності від рівня самоактуалізації нами суттєвих відмінностей не виявлено. Однак, студенти з низьким показником рівня самоактуалізації особистості опосередковано показали у своїх відповідях невміння ґрунтовно приймати рішення. Рівень самоаналізу низький при високій самооцінці (ніколи не боюсь бути самим собою), що зумовлює некритичну впевненість в собі та імпульсивну спонтанність поведінки. А це все в сукупності і зумовлює низький рівень самооцінки, оскільки низький рівень самоусвідомлення обмежує особистість в планах і засобах самовиховання і саморозвитку.

Аналіз цінностей, які зафіксовані в питаннях опитувальника, показав, що у студентів з показниками самоактуалізації вище норми зростає впевненість в собі (в обох групах ця цінність зайняла перше місце), прагнення до самостійності та критичної оцінки подій і вчинків як своїх, так і інших людей.

У студентів з низьким рівнем самоактуалізації значно знижується впевненість в розрізненні загальнолюдських цінностей, адекватність в сприйманні інших людей, самокритичність. Однак, це не заважає їм «жити з відчуттям щастя», що свідчить про низький рівень самоаналізу та самокритичності.

Отже, виявлений зв'язок між загальним рівнем самоактуалізації особистості та змістом ЦО майбутніх вчителів проявляється в тому, що студенти з більш високим індексом самоактуалізації особистості більш реально сприймають довкілля і характеризують його таким як воно є, а не таким, яким хотілося би його бачити. Вони менш емоційні та більш об'єктивні в своєму сприйманні, не бояться зізнатися, що не мають однозначних рішень з якихось питань чи поглядів на життя. Студенти цієї групи приймають себе в основному такими, якими вони є, проте, бачать свої недоліки і шляхи самовдосконалення. Ці показники і є власне ознаками самоактуалізованої особистості достатньо високого рівня, що дозволяє їм свідомо та цілеспрямовано здійснювати власне професійне становлення. У студентів даної групи, крім загальнолюдських (особистісних), духовних, статусних, моральних ЦО, виявлено і альтруїстичні ЦО («захищаючи власні

інтереси, люди, звичайно, не забувають про інтереси оточуючих»), що одночасно є свідченням позитивних ЦО випускника не тільки як особистості взагалі, але і як спеціаліста – педагога.

Результати порівняння загальних індексів самоактуалізації особистості майбутніх вчителів з індексами шкали ЦО приведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Показники загального індексу самоактуалізації особистості та індексу шкали ЦО

Рівень самоактуалізації особистості	Показники самоактуалізації особистості	Середній показник шкали ЦО	
		1 курс	5 курс
Високий	більше 0,6	–	0,56
Вищий середнього	0,51 – 0,6	0,48	0,5
Середній	0,5	0,46	0,47
Нижчий середнього	0,4 – 0,49	0,43	0,45
Низький	менше 0,4	0,33	0,32

Як бачимо, простежується чіткий зв'язок між індексами самоактуалізації особистості та шкали ЦО. Так, студенти з високим рівнем самоактуалізації показують високий індекс шкали ЦО, з середнім – середній, з низьким – низький. Отже, чим вищий рівень самоактуалізації особистості, тим вищий індекс шкали ЦО.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що зміст ціннісних орієнтацій тісно пов'язаний з загальними характеристиками самоактуалізації особистості майбутніх вчителів: чим вищий рівень самоактуалізації, тим більше вони приймають професійні, моральні і духовні цінності.

Водночас виявлена незначна динаміка самоактуалізації особистості майбутнього вчителя впродовж навчання у вузі є свідченням і недостатнього розширення та формування ціннісних орієнтацій в навчально-виховному процесі, що уможливорює висновок про необхідність організації цілеспрямованої роботи в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Долинська Л.В. Психолого – педагогічні умови особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя/ Л.В. Долинська // Психологія. Збірник наукових праць. – Вип.3. – К.,1998. – С. 65-71.
2. Долинська Ю.Г. Особливості усвідомлення майбутніми психологами значення самоактуалізації особистості як умови

- ефективності своєї діяльності / Л.В. Долинська // Психологія. Збірник наукових праць. – Вип.2. – К., 1998. – С. 113-120.
3. Максименко С.Д. Професійне становлення молодого вчителя / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербан . – Ужгород: Закарпаття, 1998. – 106 с.
  4. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб: Питер Ком, 1999. – 608 с. (Серия «Мастера психологии»).
  5. Чепелева Н.В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель// Психологія. Збірник наукових праць. – Вип. 3. – К., 1998. – С. 35-41.
  6. Kelly R.B., Choran V. Jet another empirical test of the relationship between self – actualization and moral judgment. *Psychological Reports*, 56. – 1985. – P. 201-202.
  7. Shostrom E.L. An inventory for the measurement of self – actualization. *Educational ant Psychological Measurement*, 24. – 1964. – P. 207-218.
  8. Shostrom E.L. *Manual for the Personal Orientation Inventory*. San Diego. CA: EdITS Publishers. – 1974.

The article deals with the psychological characteristics and dynamics of the formation of value orientations future teachers during training, analyzed the meaning of self-actualization, self-actualization highlighted the impact on the level of training of future professionals in his personal and professional growth, series connection value orientations content with the level of self-actualization, The comparative analysis of the general index of self-actualization of future teachers with indexes scale values, analyzed the results of an experimental study of the effect on the level of self-actualization orientation values of a future teacher, identified and a comparative analysis of levels of self-actualization of the student on the first and final year of study, we show that between the level of self-actualization and meaningful orientation value orientations there is some connection, in particular, of students with high, middle and higher middle-actualization vuyavyleno common phrase, professional values, the presence of altruistic values, emphasis on spiritual values, ie the prevalence of humanistic-democratic orientation of value orientations. Analysis of values, showed that students with higher than normal rates of self-actualization growing confidence, desire for independence and a critical assessment of events and actions as his and other people.

Keywords: values, professional values, orientation values, professional self-actualization level.

Отримано: 22.01.2013 р.